

Ugrai István – Zsedényi Balázs

A Mindent Átható Jókedv

KÉT SZÓRAKOZTATÓ DARAB KARRIERJE

"Rizikó nélkül nincs színház!" – mondja Vermes, a cinikus gyulaházi színházigazgató, miközben egyik vezető színésze éppen nyílt színi gyilkosságra készül az *Othello*ban. A tézis igaznak látszik, bár színházat tét nélkül is lehet csinálni, csak nem érdemes, mert így társadalmi legitimitása, sőt értelme kérdőjeleződik meg. Mit ér egy társulat, ha nem egymással kommunikáló, a körülötte lévő világot figyelő és arra a saját művészi eszköztárával reflektáló közösség? Ha nem képes az együttgondolkodásra, az összjátékra? Ha a közös célt felváltja az individuumok kavalkádja? Mit ér egy társulat, ha nem próbálkozik valami újjal, és így nem kockáztatja a bukást, de a felemelkedést sem? És *vice versa*: ha képes minderre, melyik városnak ne kellene egy ilyen társulat?

A szórakoztató színház manapság széles spektrumot és óriási színvonalkülönbségeket lefedő fogalom, amelybe egyaránt belefér(het) értékes, gondolatlelő, a közönséggel kommunikáló, komplex előadás és a publikumot kizárólag tapsra ingerlő, pusztán hatásorientált produkció is. Számos színházvezető és rendező e fogalmon kizárólag az utóbbit érti. Márpedig miben különbözne egy *csak* szórakoztató célú előadás egy látványos, effektekkal feltupírozott, csupán alapnarratívákat alkalmazó, könnyű és felszínes érzelem- és hatásbombákat robbantató hollywoodi filmtől vagy tévés szappanoperától? Míg mindenki elismeri, hogy utóbbiak a kultúripiac árucikkei, amelyek a kereskedelem törvényei alapján termelnek nyereségest vagy veszteségest, színházi megfelelőiket mégis a társadalom szempontjából kiemelkedően hasznos, az adófizetők forintjaiból támogatandó produktumoknak tartja a kultúratermelők és -fogyasztók egy jelentős része.

Igazuk lenne? El lehet-e dönteni, hogy melyik darab válik a közösség hasznára, és melyik marad meg a csupán léha, felejthető szórakozás szintjén? Az elmúlt két évadban Szombathelytől Szatmárnémetiig több helyen játszották, illetve játsszák Gádor Béla *Othello Gyulaházán* című kisregényének Tasnádi István által színházra adaptált változatát, illetve Michael Frayn *Noises off* című darabját (*Még egyszer hátulról, Függyöny fel!*,

illetve *Vesztett fejsze* címmel). Az utóbbi két évben – a dzsolidzsókerként alkalmazott zenés *Anconai szerelmesek* mellett – ez a (nagyon eltérő nívón előadott) két darab határozta meg szignifikánsan a magyar színházak szórakoztatóbbnak szánt oldalát. „Amit mi csinálunk, azt értik és szeretik a nézők” – védik gyakran ezzel az árulkodó mondattal a vállalhatatlant. „Azoknak, akik a nézők igényeire hivatkoznak, nem lenne szabad elfelejteniük, hogy a színházba járók ízlését az ott látottak alakítják, formálják. Az alkotók nevelik ki a nézőt, ők határozzák meg az igényeit – igaz, ez hosszú folyamat. Vagyis a művész nemcsak az előadásaiért, hanem a nézőiért is felelősséggel tartozik. Elég baj, ha a közönségnek az olcsó, egyszerű, primer élményekre van igénye – erről azonban legelsőbben is az tehet, aki erre hivat-

1. *Othello Gyulaházán*
(Zalaegerszeg)

2. *Othello Gyulaházán*
(József Attila Színház)

3. *Othello Gyulaházán*
(Nyíregyháza)

Pósa Lujza felvétele

Schiller Kata felvétele

2.

kozik” – írtuk a SZÍNHÁZ 2009. októberi számában.

A két említett vígjátékban erős párhuzam lelhető fel: mindkettő a színházi társulatok létezéséről, működéséről és arról a bizonyos „szórakoztatónak szánt oldalról” szól. Előadásuk során megkerülhetetlenek a társulatok, tágabb értelemben véve a mikroközösségek öndefinícióját pedzegető kérdések. Nem lehet megkerülni azt, hogy a színészek egyenként és társulati szinten is megfogalmazzák válaszaikat az együttélés alapjaiból következő, önmagukat mint egyént, mint közösséget és mint a kettő relációját meghatározó kérdésekre. E két darabban a megszületett – vagy megkerült – válaszok drasztikusan jelennek meg a színpadon, hiszen szükségszerűen alapszövegét képezik a létrejövő előadásnak, és nem lehet hazudni arról, hogyan tud, s tud-e egy társulat társulatként működni. Szombathely és Szatmárnémeti mellett jelenleg Győr, Zalaegerszeg és Nyíregyháza játssza ezeket a darabokat, illetve Budapesten a József Attila Színházban már lekerült a repertoárról

kafolyamat során pedig döntenie kell: felvállalják-e az általuk művelt általános színházcsinálási metódus kritikáját, vagy megmaradnak „a színház szent és sérthetetlen” közkeletű axiómájánál.

A József Attilában 2008-ban bemutatott tiszavirág-életű *Othello Gyulaházán* éppen csak annyira volt elég, hogy visszaemelje a színházi köztudatba a darabot. Az előadás sokkal inkább a szórakoztató színházról, semmint a társulati élet problémáiról szólt. Pedig milyen izgalmas lett volna reflektálni a József Attila Színház Zsótér Sándor *Öreg hölgyével* elindított arculatváltási kísérletére. Méhes László érezte is az allúziót, Barnakit Zsótérnak öltözteti, ami jó ötlet – de kihasználatlan marad. Az előadás sokkal inkább a nézők nosztalgiájára apellál, mintsem hogy megfogalmazza magáról és saját közegéről valami érvényeset, határozottan konkretizálva, hogy az előadás a szocializmus idején játszódik – így marad a biztonsági játék, a kétségtelentül kedves és jó kedélyű semmitmondás. Ennél jóval hosz-

szabb karrierjét futja még a mai napig is az Új Színházban a Jiri Menzel rendezte *Még egyszer hátulról*, amely egészen más képet mutatott az első három évben, mint az eredeti szereplőgárda szét-széledése után, viszont valódi fényében már csak azért sem ragyoghatott soha, mert az előadás Michael Frayn tökéletesen felépített, önmagában rengeteg kibontakozási lehetőséget hordozó színházcsináló pokoljárásának csak a kétharmadát játssza el, az utolsó felvonás kiiktatásával pedig a legnagyobb erényétől fosztja meg a darabot: a fokozásra épülő dramaturgia kiteljesedésétől. A két előadásban közös, hogy csak a felszí-

BARNAKI LÁSZLÓ FÉLVÉTELE

a tavaly bemutatott *Othello Gyulaházán*, míg az Új Színházban hetedik évada levehetően a műsorról a *Még egyszer hátulról*.

Barnaki László és Lloyd Dallas – a két darab két rendezőkaraktere – ugyanazért harcol: létre szeretnének hozni egy előadást, de nemes feladatuk – igaz, más-más okból – a társulat masszív ellenállásába, avagy alkalmatlanságába ütközik. A Gádor–Tasnádi-darabban egy vidéki haknitársulat feszül egymásnak egy olyan rendezővel, aki a dalolászás helyett színházat szeretne csinálni, Frayn darabjában pedig egy B kategóriás bohózat – az *Ádámkosztüm* – első felvonásának három fázisát látjuk a megalkotástól a bemutatón át a széthullásig, de esszenciálisan mégis sok köztük a hasonlóság, és mindkettőre igaz, hogy valamilyen rálátást kívánnak az alkotóktól saját munkájukra és életükre. Nem véletlen, hogy mind a két darab vígjáték, hiszen ezt a fajta szembenézést csak önironiával és humorral lehet kezelni, már ha egyáltalán van erre igény. A társulatnak a mun-

nen pedzegeti az önreflexiót, s csupán néhány egyéni alakítás (mint például Gáspár Sándor végletekig cinikus rendezője, Takács Kati keseredésbe hajló, az időről tudomást venni nem kívánó színésznője vagy Trill Zsolt pazarul összetett jellemű Garryje) erejéig találkozunk bonyolultabb képletekkel.

Hogy Michael Frayn darabja valóban remek mű, arról ebben az évadban a Győri Nemzeti Színház előadásában bizonyosodhatott meg a közönség, annak ellenére, hogy Funtek Frigyes rendezése ugyancsak nem kívánt a felszín karcogatásánál mélyebbre menni, illetve a metabohózat keretein túllépni. Kerüli, hogy bármit megfogalmazzon a színházról, mindössze *színpadra állít*, nem készíti valódi viszonyok kialakítására a színészeket, és ezzel a három lépés távolsággal él is a társulat. A darab motorjaként szolgáló jellemkarikatúrák teljességgel hiányoznak az előadásból, az első felvonás hatásosságát a második alulvilágított némasága követi, nem váltva ki különösebb reakciót a nézőkből. Ennek

egyik alapvető oka, hogy a rendező karakteréből Forgács Péter teljesen kiirtja a gúnyt, a cinizmust, a szarkazmust és a stílust, így gyorsan elveszti a közönség bizalmát és szeretetét, a helyzetkomikumból származó poénok elszigeteltek és nem ülnek, a csipkelődések szimpla bántásnak hatnak, ami túlzottan leegyszerűsíti a figurát, és fontos viszonyítási ponttól fosztja meg a játszó társakat is. A harmadik felvonás kataklizmája azonban – Funteket, érzésünk szerint, az anarchia érdekelte igazán a darabból – söpör és tarol: a kisstílusú acsarkodásoktól elemekre széteső *Ádámkosztüm* visszanyeri a nézőtéren ülők figyelmét, akik bár komplex élményt nem kapnak, legalább illékony jó hangulatban hagyhatják el a színházat.

Ha a győri társulat három lépés távolságot tart, a szombathelyi Weöres Sándor Színház alkotógárdája egyenesen obszervatóriumból vizsgálja Frayn darabját. Jordán Tamás rendezése ugyanis alapjaiban csúszik félre, amikor egyenlőségjelet tesz a darabbeli színészek és az általuk játszott *Ádámkosztüm* karakterei közé – előbbiek ugyanis eljártsszák a rosszszínesz-karaktereket, miközben folyamatosan kikacsintanak, hogy „mi csak azt játszunk, hogy rosszak vagyunk, de igazából nem!” –, s ezáltal egy minden ízében művi, kínosan megkonstruált, a természetességet még igény szinten is kerülő, túlnyújtott kabarétréfa kekedik ki. Jordán humorforrásként mindössze gatyaletolást és más kétes értékű szórakoztatóipari kliséket alkalmaz – kevés sikerrel. Szétesettség, koordinálatlanság, értetlenség érződik – a társulati kohézió még a koreográfiák összehangolásának szintjén is hiányzik, nemhogy a tartalmilag egymásra reagáló értelmezési tartományok dimenziójában. Tulajdonképpen nem is a *Függöny fel!*, hanem mindvégig az *Ádámkosztüm* látható a színházépület rekonstrukciója miatt a színház ideiglenes otthonaként szolgáló Vas Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ színpadán. Kérdés, hogy Magyarország legfiatalabb teátruma ezt a valójában érthetetlenül kétes minőségű színházcsinálást vagy a – vitatható, de mégis progresszív – kísérletező jellegű vonalat választja-e majd (e tekintetben különösen sokatmondó, hogy a jövő évad az utóbbi irányt képviselő főrendező, Dömötör Tamás nélkül kezdődik). Igaz, vendégnek várják többek között Mohácsi Jánost.

Azt a Mohácsi Jánost, aki a Szombathelyen látottak tökéletes inverzét mutatja meg néhány száz kilométerrel arrébb, már az országhatáron is túl, egész pontosan Szatmárnémetiben. A korábban már a kaposvári Csiky Gergely Színház számára Mohácsi István által átdolgozott alapanyag (ő a néma második felvonáshoz komplett szöveggönyt készített) Mohácsi János rendezésében és a romániai magyar társulat közreműködésével teljes fényében ragyog fel. Az alkotói szinergia élvezetes egységet mutat, és a pontos karakter- és darabelemzés olyan dimenziók kibontását is lehetővé teszi, amelyeket az eredeti mű is inkább csak szándékaiban, semmint teljes valójában képvisel. Az előadás a fokozásra épülő dramaturgia magasiskolája, következetes rendszerbe szedett, de a rendszeren belül felszabadult komédia. A Harag György Társulat felfogásában a Frayn-darab ars poeticává nemesül, amely pontosan kijelöli, milyen igényekkel érdemes egyáltalán nekikezdeni a színházcsinálásnak, amelynek alapja a kollektív munka, az elhivatottság, az értelmezés és interpretálhatóság. „[A] bő négyórás lendületes előadás majdnem végig azonos hőfokon zajló gegparádé, késleltetésekkel is turbózott vad poénzuhatag. Olykor persze több is annál: reflexió és ironizáló önreflexió mozgalmas epizódosorozata, a színjátás hatásmechanizmusának görbe tükre” – jellemzi híven

* Lásd *A színe és a fonákja*. <http://www.revizoronline.hu/hu/cikk/2412/michael-frayn-veszett-fejsze-szatmarnemeti-eszaki-szinhaz-harag-gyorgy-tarsulat-poszt-2010/>

1. Detvay Jenő felvétele

2. Mészáros Zsolt felvétele

a produkciót Kovács Dezső a *revizoronline-on*.⁶ A Mohácsi testvérek a groteszk-ké nagytított színházi katasztrófa által a mindennapok harcáról szólnak, erőteljesen és érvényesen. Ez az előadás úgy eredeti, ahogy van – a maga hiányosságaival és esetlegességeivel –, attól, hogy akik működtetik, különböző szinten ugyan, de igazi alkotókedvvel vetik bele magukat, és látványosan szállnak szembe azzal a népszerű, a darabban kimondott alaptétellel, amely szerint a jó komédiát *mindössze* az óramű-pontosságú kimenetek és bejövetelek teszik: a *Vesztett fejszéből* levezethető az a mélyen igaz axióma, hogy a színház létezése *önmagában* nem indokolja a színház létét.

Hasonlóan jó (értsd: érvényes szándékkal, akarattal, céllal bíró) társulati kollektívát sejtet a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház, amelynek színészei minden tekintetben otthonosan mozognak saját közigükben, és púder nélkül képesek is róla beszélni. A Hargitai Iván rendezte *Othello Gyulaházán* kitérít a eredeti mű kerekeit, és a színészi alapattitűd szeretetteljes kiforgatására használt komplett jelenetekkel egészíti ki az előadást, amiben a színészek maximálisan partnerek. Hargitai

3.

Biró István felvétele

1. Fügöny fell (Győr)
2. Fügöny fell (Szombathely)
3. Veszett fejsze (Szatmárnémeti)

sem a haknit, sem a művészsínházat nem hozza ki győztesnek, sokkal inkább arról igyekszik meggyőzni a nézőt, hogy a színháznak lehetőleg ne kelljen végletekben gondolkodnia, mert az szükségszerűen kényszeredett és rossz hangulatú lesz, akár sikeres, akár nem.

A zalaegerszegi társulatot abban a pillanatában érte el ez a darab, amikor a lehető legaktuálisabban érintette a problematikája, bár erről a műsorterv összeállításánál még nyilvánvalóan nem tudhattak. Teljesen nyilvánvaló (és az új igazgató műsortervéből is egyértelmű), hogy új korszak kezdődik Zalaegerszegen, ami legalább akkora váltás, mint Debrődi megjelenése a gyulaházi színtéren. Az új idők új szeleire a Hevesi Sándor Színház társulata adta az egyetlen művészileg releváns, saját eszközeivel megfogalmazott választ. Telihay Péter rendező elmosza a konkrét időt (az előadás a szocializmus idején játszódik, de Violát tanította a főiskolán „a Zsótér”, akinek említésétől Vermes igazgató gyors lefolyású mini-szívrohamot kap, Barnaki főrendező pedig [parodisztikus] mozgásszínházi formákkal dúsitja az *Othellót*), áthajlítva a darabbeli színházat a mába, sőt, egészen konkrétan a Hevesi Sándor Színházba. *Nota bene*, Vermes színigazgató ebben a változatban színész, és arról is elmélkedik, hogy a kinevezők miért szerethetik annyira a színész igazgatókat (az alkotók feltehetően arra a tendenciára reagálnak, hogy az utóbbi időben szinte evidenciaszerűen színészeket neveznek ki színházak élére). A bohózat főleg a második felvonásra szomorújátékba és gyakran sötét tónusú fekete humorba csap át, s afféle társulati hatyúdalban fogalmazódik meg a színházi viszonya a leköszönő, illetve az új felálláshoz. Mert az biztos, hogy az már nem lesz, ami eddig volt, s ebben az előadásban is játszik olyan színész, aki jövőre már nem lesz a társulat tagja (a közönségdíjas Kricsár Kamill – egyébként összesen hét színész távozik a színházból^{**}), és bár Telihay Péter rendezése helyenként nem eléggé összeszedett, e tekintetben mégis nagyon világos és egyértelmű. Az operettslágerek nem rózsaszín habcsókokként, hanem súlyos mondatokként teszik le a pontot egy-egy gondolatsor után, s a végén

az elhatalmasodó, az előadás fináléját is elsodró operettözön, a *Mindent Átható Jókedv* valójában fájdalmas, szomorú bukkást jelez.

A legnagyobb különbség a hitelesen csengő, illetve a csupán a színház mögé bűvő előadások között leginkább abban ragadható meg, hogy a színészek és a rendező felvállalják-e a figurákat, közösséget alkotnak-e a darabbeli színészek és viszonyok az őket játszó színészek művészi létezésével és viszonyaival. A működőképes produkciók nem egy eltartott képet ostoroznak vagy reprezentálnak, hanem olyan komplex rendszert, amelynek saját emberi gyarlóságukkal és gyengeségükkel együtt *ők maguk* is részei. Ennek felvállalása teszi igazán hitelessé egy alkotói kör munkáját. Ilyenkor a színház nem ujjal mutogatva okítja nézőit, hanem mintegy médiumként közös problémáikról beszél, gondolkodik, és adott esetben kritikát fogalmaz meg, akár saját magával kapcsolatban is, hiszen mindenfajta kommunikáció csak bátor önreflexió árán lehet hiteles. Ehhez viszont tét kell és akarat. Harc a közönségért, az igaz, és nem pedig féligaz mondatokért és gondolatokért, harc a párbeszédért, egymás megértéséért – mindközönségesen: a jelentéssel megtöltött színház eszményéért.

^{**} Lásd Sem bulvár-, sem fiókszínház nem lesz a Hevesi-teátrum. http://zalaihirlap.hu/kultura_oktatas-kultura/20100530_hevesi_szinhaz_evadzaras